

Садар өртээ
5 рубль.

Интилел-политиктиг солун

АЖЫЛ КИДИН ТҮЛҮК

Прокурор хыналдалары

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ: ЧЕТПЕСТЕР ИЛЕРЭЭН

**ХООРАЙЛАРНЫҢ БОЛГАШ
СУУРЛАРНЫҢ ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЗЫ
ЭГЕЛЭЭН**

Шаңнал

САЙГАРЛЫКЧЫНЫҢ КЫЗЫЛГА БЕЛЭЭ

Ким Чолдак-оолович Оюнун ачызында хоорайның чурттакчылары ам Колхозная, Кочетов кудумчуларынга аргыжылга автотранспортун эптиг байдалга манал алыр аргалыг апарган.

Кызыл хоорай мэриясының
парлалга албаны.

КАДЫ БИС. ЧАҢГЫС КОМАНДА БИС.

Октябрь 8-те кежээ 7 шакта ТР-ниң Чазааның хуралдаар залына «Чаңгыс демниг Россия» партиясының депутаттары биле хүндүлүг аалчы, «Останкино» телекомпаниясының чингине директору, ат-сураглыг журналист Алексей Пиманов-биле ужуражылга болуп эрткен. Ужуражылгага ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол киришкен.

—Хүндүлүг коллегаларым, силерге Алексей Викторович Пимановту таныштыраларың чөпшээрер көрүңер. Бөгүн ол бистин Тыва-выста ажил-херек аайы-биле чедип келгенин билер силер. Барып-барып соңгулдалар бүдүүзүнүн хайымныг үезинде Алексей Викторовичтин бисти деткип чедип келгени, соңгулдаларның аар чүүгүн бис-биле үлөжип турары өөрүнчүг-дүр.

Хүндүлүг Алексей Викторович, силерни бистин «Чаңгыс демниг Россия» партиясының депутаттары коллегаларым-биле таныштырып көрейин. Мында хөй кезинвис олуруп тур, ийи-чаңгыс ырак-узак кожууннарда депутаттарыбыс бо бачым үеде соңгукчуларының аразында чоруп турары билдингир. Ынчангаш силерге сөс — деп, Шолбан Валерьевич ужуражылганың аксын ажитты.

А.В.Пиманов: — Четтирдим. Тывада бир дугаар кээп турарым бо, ынчалза-даа ооң дугайында хөйүн дыйнаан, билер мен. Ийи хонук орта үйгү удуваан бодум бээр чоруп ора, кызып сергеленненир мен деп бодап чордум. Чурттуң кайы регионунга четпедим дээр, кижиге аргажок туруп-могартар боор чүве. Маңаа келгеш кайгамчык эки, күштүг энергетиканы эскердим. Дыка солун-дур. Кижилер дыка эпиг-ээлдек, биче сеткилдиг, хүндүлээчел-дир. Агаар-бойдус сагыш ышкаш магалыг-дыр. Онзагай оран деп дыйнаан мен, ону ам караам-биле көрдүм. Ийи хонук удуваан дээр арга чок, чинк-сергээмни бодум кайгал тур мен.

Силерниң «Чаңгыс демниг Россия» партиясының даңзыңарда боорумга бичии элдепсинген чадавас силер (каттырар). Мээң кол сорулгам — республикага дуза када-

ры. Мени политикаже шагда-ла элзедип келдилер — депутаттап көрөм, губернаторлап көрөм дээн саналдар-ла каш чыл иштинде эмгежок. Мээң амыдыралымның кол ажил-херээ режиссура болгаш, ол саналдарны кажан-даа хүлээп албас турдум. Ынчалза-даа Тыва Республика — ырак регион дээр ажилдаар саналды хүлээп албас аргам чок болду, чүге дизе Сергей Шойгунун чурту-дур, а Сергей Кужугетович дээрге мээң өңнүм-дүр. Онза өңнүктөр, эжишкилер бис. Бистер каш чыл өттүр таныш-көрүш, эгин-кожа ажилдап чор бис. Хөөрөтпес мен, ажил-херектер аайы-биле бир-ийи хонгаш-ла, ужуражыр, хүннүн-даңнын-даа телефон-биле чугаалажыр-дыр бис. Ажил-амыдырал аайы-биле хүннүн чыгыы бир-ле кижилерге дузалажыр-дыр мен. Бүгү Россиядан дуза дилеп кээр-дир. Мен дээр-ге-ле, мен болгаш мээң командам-дыр. Дыка эки, езулуг эрлер мээң-биле ажилдап турар. Оларга бодумга дег бүзүрээр мен. Кайы региондан кымны бисте чок дээр, чаңгыстап тургаш, бодум шилип, тып ап тур мен. Оларым дээр харысалга кончуг улуг, чүге дизе бистин ажилыбыс аайы ындыг, айыыл улуг — бажың-даа алзып болур сен. Сергей Кужугетович санал киригенде, ону ыялап-ла бүзүредип шыдаар кижиге-ле болгай, ынчангаш менң база бүгү делегейни өскертиптер арга бар эвес, оода бир ырак регион дээр ажилдап, ында чонга дузалап көр даан, а ол чүү регионун дээр, мээң чуртум Тыва-дыр дээр, эжинге канчап удур-ланыр азы ойталап шыдаар сен, чөпшээрешкеним ол. Чогум силерге аазап болур мен, бис иелээ Москвага дыка хөйүн кылып болур бис. Силерниң дилеглериңерни Мос-

квага тургузуп, оларның шийтпир-леттинери дээр ажилдаар бис, бир эвес чоруувус чогуу бээр болза дээрим ол-дур ийин. Мээң, шыны херек, ат-алдарның, акша-көпеектин-даа херээ чок, бодумнун беш телекомпанияларым-на ол бүгү-биле мени хандырып турар. Чөптүг чорук дээр өөрлерим-биле деңге ажилдаар сорулгалыг мен.

А «Чаңгыс демниг Россияга» хамаарыштыр чугаалаар болза, силерде база удурланыкчылар бар-дыр, кайы-даа регионну алырга черле ындыг, удурланыкчылар бар. Эрге-чагырганың партиязы, чүү-кандыг дээн ышкаш чөмөлээшкенин чугаалаар улуска мен мынча дээр-дир мен: — «Сөөлгү он чылда кайы партия чуртка эң-не хөй болгаш ажыктыг чүүлдерни кылганыл? «Чаңгыс демниг Россия» болбайн канчаар. Баштыңыбыс кайы хире шыырак-тыр, бүгү делегейниң хүндүткелин дораан чаалап апты ышкашыл».

Шынап-ла, 2000 чылда чурттуң байдалы кандыг турган ийик, билер-ле болгай бис. Өре-шире бажын ажыг, бүгү делегейниң мурнунга хүндүткел-даа кайы хире турганы билдингир-ле болгай. Владимир Владимирович Путинниң бир катап мынча деп органын дыйнаан мен (чогум каяа дээрзин тодаргай айтып-паайн) «Мен алыр-чири дээр келген кижиге мен бе, кай?!».

«Чаңгыс демнигжилер» чазыг кылбас дивейн-дир мен, частырыглар турар, ол дээр өрттэн, харызын ап-даа турар бис харын. Чазыг кылбас кижиге дээр, чүнү-даа кылбайн турар кижиге-дир. Мен кайы-даа партияга хамаарышпас журналист кижиге мен деп кончуургап

Ямантаки мандалазын соңуургап көргөни.

оруп болур турган мен. Ынчалза-даа ынчап шыдавас мен. Ада-чурт, ооң ат-алдары дээр сагыжы аарып чоруур кижиге ынчап шыдавас. Тодаргай салдыг планнар, төлөвилелдер бар-дыр. Ону амыдыралга боттандыраар дээр ажилдаар апаар.

Беш телекомпания дээр дыка улуг күш-түр. Ынчап кээр Тывага информация талазы-биле болгаш хоойлужудулга талазы-биле дузаны чедирерин аазап тур мен. Чамдык төлөвилелдерни Чазак Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол-биле дугуржуп кааптыбыс. С.К. Шойгу, Б.В. Грызлов олар-биле хүннүн-даңнын харылзажыр кижиге силерден келген кандыг-даа айтырыгларны бедик удуртукчуларның мурнунга тургузуп болур мен дээрзин бүзүредип тур мен. А бир эвес ындыг-мындыг болуп, бодунмайн баар болза, ам канчаар, кымдан-даа халбактаныр хөңнүм

чок, ажылым ол чокта-ажыр. Ынчалза-даа катта мээң кол сорулгам — республикага дуза чугаазын доосту.

Ужуражылга дыка солун. А.В.Пиманов журналист херектеринин дугайында биле чугаалады. Бажың-даа болур — айыылдыг, катта тудуп шыдавайн баар — даа боор деп. Телеэкранга, Пиманов дыка ширин лаанда дорту-биле кыла адын адап, арнынче көрө шынын сөглээр. Ынчап шупту сестир хире. «Кижиге хоойлу» деп дамчыдылгы бо чоокку чылдарның бир оло «Эрге-хоойлу» деп ном тирикчи болгаш, шаңналар, ооң мынча деп турганы ордум: «Ажылды кылып кижиге шаңнал-мактал дүр бодаар эвес, а кажан кыл-

ажылыңны эскерип, бедии-биле үнелээр, өөрүнчүг-дүр».

А амыдыралда ол дыка биче сеткилдиг, эпчөксунуу килиниң ханызындан каттырар, бодун өрү көрдүңер ийиргээр сеткил чок, ажык кижиге чорду. Алыр шалың дөгөрезин херек черже бээр мен дээр чорду. Демир-езулуг хааны (журналистиканың дээрим ол) коллегавыс бүзүрүңгө бүзүредим.

Светлана БА

ХАМААТЫЛАРЫНЫҢ ХӨЙ-НИИТИ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Бүгү-россияның чурттакчы чонунун чизезинге киржири хамаатының хөй-ниити хүлээлгези болур.

Бүгү-россияның чурттакчы чонунун чизезин 2010 чылдың октябрь 14-тен 25-ке чедир эрттирер.

Чурттуң чонунун шын санын, ооң составының дугайында, ооң амыдыралының байдалының дугайында билип алыр органы чизе бээр. Чизенин түннелдерин барым-даалап чурттакчы чонун «шынарын» чүгле ниити чуртта эвес, а регионнар аайы-биле тодарыдып болур. Ооң мурнунда эрткен чизеден бээр үеде амыдыралдың канчаар, кайы хире өскерилгенин ол көргүзөр. Чизеден алдыгач медээлерден чурттуң чонун келир үеде кайы хире өзөрүн, чуртта социал-экономика байдальдыг чоокку чылдарда кандыг байдалдыг болурун санал болур.

Чизе дээр чүгле статистикалыг түннел эвес, экономикалыг болгаш социал баш бурунгаар санаашкыннарның чөпсээ болур. Чизе республиканың эрткен оруун, ооң

төөгүзүн көргүзүп турар. Ооң түннелдери чүгле биске эвес, а бистин соовуста салгалдарымыска база херек.

Алдынган медээлерниң чажыт чоруун хандыраар дээр кандыг хемчеглерни чизе организациялары ап турарын чурттакчы чонун хөй кезии билбейн турар. Чизенин сан-медээлери чажыт болур болгаш, ол сан-медээлериң элериңге удур кандыг-даа чүве болбас дээрзин сагындырып каалы. Үндүрүг албанынга-даа, өске-даа албан черлеринге болгаш организацияларга, яамаларга болгаш күрүнө эргелеп-башкарылганың өске-даа органыңа чизе дептеринде кирген кандыг-бир кижиге дугайында эвес, чизе материалдарын болбаазырадып кылган соонда, каттышкан сан-түн херек болуп турар.

Чизе хуудустарында кирген хуу медээлер эң чажыт болур болгаш, ону кымга-даа бээр хорулуг. Ол медээлер-биле ажилдап турар кижилер оларны тарадып болза, кеземче херээңге онаажып болур.

Үндүрүг органыңарын соңуурга-дыптар хире хамаатының кирип алган орулгазы кажыл деп чүвени чизечи безин айтырбас болгай. Чизе дээр кижилерниң доктаамал чурттап турар черинге бүртүкел-дир, кайда кирип бижиткенин ол чугаалавайн барып болур. Оон аңгыда бүгү медээлериң чизеледип орган кижиге боду чугаалаар болгай, документи-биле бадыткавас. Ол ышкаш чизе материалдарын айыыл чок чорук черлеринге-даа, иштики херектер органыңа-даа, өске-даа албан черлеринге дамчытпас.

Чизенин хүндүткел-биле уткуп, ыт-куш бар болза, ырадыр баглап аарын дилеп тур бис.

Силер бүгүдени Бүгү-Россияның чурттакчы чонунун 2010 чылдың чизезин эрттиреринге идепкейлиг киржириңге чалап тур бис.

Чизе — 2010

Чүгле ЧИЗЕ чуртка ажил-херектерниң байдалының дугайында шын медээлери бээр болгаш кол күрүнө шийтпирлерин хүлээп алырыңа салдарлыг.

ЧИЗЕ — ол сөөлгү чаданың шын социологтуг шинчилели. Ол хуу информация чыылдазы эвес, а чизениң түннели-биле «нацияның портретин» тургузар.

ЧИЗЕГЕ киржиринге чүгле 15 минута негеттинер, ынчалза-даа амыдыралдың сөөлгү 10 чылынга салдарлыг болур.

Бүгү-россияның чурттакчы чонунун бирги чизезинин түннели-биле национал төлөвилелдерни ажилдап кылган болгаш боттандырып турар, ийиги чурттакчы чонун амыдыралының шынарын бедидеринге, ам кандыг эргежок чугула хемчеглерни алырын билип алырыңа дузалаар.

ТЫВА ЧУРТУВУСКА КИЖИ БҮРҮЗҮ ЧУГУЛА!

ТЫВА РЕСПУБЛИКА СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫ ДОКТААЛЫ

Би-Хем кожуунунун палдыг түр соңгулда комиссиясының кезигүүнү албан-геден хостаарының дугайында 2010 чылдың октябрь 14-тен 25-ке чедир эрттирер.

Кызыл хоорай №142-Б Би-Хем кожуунунун палдыг түр соңгулда комиссиясының бадылаар эргелиг келири Ирина Ивановна Кызыл билдиришкенин чугаалагаш, «Россия Федерациясының хамаатыларының соңгулдазының болгаш референдумунун эргелиг келиринин кол-кол маладырының дугайында» палдыг хоойлунун 29 чүүлү пунктузунга дүүштүр Тыва Республикасының Соңгулда комиссиясы доктаадыр болза:

1. 1965 чылда төрүттүнген Би-Хем кожуунунун муниципалдык соңгулда комиссиясының бадылаар эргелиг келиринин кол-кол маладырының дугайында» палдыг хоойлунун 29 чүүлү пунктузунга дүүштүр Тыва Республикасының Соңгулда комиссиясы доктаадыр болза:

2. Бо доктаалды республика «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиясының Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиясының секретары Ю.О. САЙЗУ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Кадык камгалалдың
Республиканың №1 эмнелгези»
күрүне албан чериниң
ажылдакчыларын ооң
тургустунганындан бээр 80 чылы-
биле шаңнаарының дугайында
Кадык камгалал талазы-биле чедиш-
киннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг
ажылдакчызы **Тыва Республиканың Чаз-
ааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле**
ационалдыг диагностика салбырының
ина сестразы **Галина Викторовна**
енкону, неврология салбырының биче
ина сестразы **Тамара Омаковна**
бааны, травматология салбырының
матолог-ортопед эмчизи **Сергей Лео-**
ович **Костюковту**, функционалдыг
иология салбырының эмчизи **Кама-**
асовна **Ондарны**, нейрохирургия
ырының медицина сестразы **Клара**
гушевна **Ондарны**, кол медицина
азы **Чечен Каливировна Ооржакты**,
ика-диагностика лабораториязының
орантызы **Нина Александровна Пище-**
ны, клиника-диагностика лаборато-
зының фельдшер-лаборантызы **Зоя**
ооловна **Салчакты** шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 9 №148

Тыва Республиканың Ордени-биле
К.К. Ховалыгны шаңнаарының
дугайында
Тыва культураны болгаш уран чүүлү
радырынга хуу салышкыны, улустун
ын болгаш хөөмейни күүседиринге
ж мергежили дээш **Тыва Республи-**
каның Ордени-биле Россия Федерация-
ның алдарлыг артизи, **Тыва Респуб-**
ликаның Улустун хөөмейжизи, фольклор-
графтыг «Хүн-Хүртү» бөлүүнүн удур-
ту **Кайгал-оол Ким-оолович Хо-
валыг** шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 16 №152

Н.Н. Монгушка, А.А. Монгушка
Тыва Республиканың Начын
гези» хүндүлүг атты тыпсырының
дугайында
Культура болгаш спорт талазы-биле
авыязы дээш **«Тыва Республиканың**
ачылдакчызы» хүндүлүг атты **Тыва Респу-**
бликаның Тере-Хөл кожуунда иштиги херек-
килдизиниң начальниги, милицияның
олковниги, хостуг хүреш талазы-биле
т мастери **Мерген Николаевич Мон-**
гушка, меге, хостуг хүреш талазы-биле
т мастери **Алексей Алексеевич**
Монгушка тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 17 №153

Тыва Республиканың Чазаның
Даргазының Хүндүлел бижии-биле
Б. Кара-Салды шаңнаарының
дугайында
Культура болгаш спорт талазы-биле
ш өзүп оран салгалды кижизидериниң
нге ачы-хавыязы дээш **Тыва Рес-**
публиканың Чазаның Даргазының
Хүндүлел бижии-биле Тыва Республиканың
Хемчик кожуунун «Баян-Таланың
ак ниити-билиг школазы» муницип-
алдыг ниити өөредилге албан чериниң
башкызы **Каң-оол Бадыевич Кара-**
Сал шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 17 №154

«Тыва Республиканың
өөредилгезиниң алдарлыг
ажылдакчызы» хүндүлүг атты **Л.Ч.**
Очур-оолга, С.К. Салчакка
тыпсырының дугайында
Республикага ачы-хавыязы
ш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы
«Тыва Республиканың өөредил-
гениң алдарлыг ажылдакчызы» хүндү-
лүг атты **«Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга**
**муниципалдыг район чагыргазы-
ның өөредилге болгаш аныяктар политика-**
ының эргелелиниң методиктиг кабинет

эргелекчизи **Людмила Чертаголова Очур-**
оолга, «Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга
кожууну» муниципалдыг район чагыргазы-
ның өөредилге болгаш аныяктар полити-
казының эргелелиниң инспектору **Светлана**
Кунгаевна Салчакка тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 22 №157

«Тыва Республиканың
культуразының алдарлыг
ажылдакчызы» хүндүлүг атты **А.С.**
Намгай-оолга, Х.С-Ш. Хомушкага
тыпсырының дугайында
Культура болгаш уран чүүл талазы-биле
ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сет-
килдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың**
культуразының алдарлыг ажылдакчызы»
хүндүлүг атты **Тыва Республиканың Мөңгүн-**
Тайга кожуунун Мугур-Аксы суурда
культураның хоочуну, «Онзагай сен, Мөңгүн-
Тайгам» деп шүүлүктөр чыындызының автору
Адыг-оол Сааяевич Намгай-оолга, чаш-
тарга немелде өөредилгениң «Мугур-Аксы-
да уругларның уран чүүл школазы» муницип-
алдыг өөредилге албан чериниң хорео-
графия башкызы **Хүрешпен Саны-**
Шириевич Хомушкага тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 22 №158

Тыва Республиканың күрүнениң
ветеринария албанының
ажылдакчыларын ооң
тургустунганындан бээр 80 чылы-
биле холбаштыр шаңнаарының
дугайында
Көдээ ажил-агый талазы-биле ачы-
хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг
ажылы дээш **«Тыва Республиканың көдээ**
ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчы-
зы» хүндүлүг атты **Танды кожуунун көдээ**
ажыл-агыйының хоочуну Надежда
Каракысовна Камага тыпсыр.
Көдээ ажил-агый талазы-биле ачы-
хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг
ажылы дээш **Тыва Республиканың Чаз-
ааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле**
«Өвүр кожуунун ветеринария эргелели»
күрүне албан чериниң Торгалыг ветерина-
рия участогунун ветеринар фельдшери
Клара Тюлюшовна Адыяны, «Каа-Хем ко-
жуунун ветеринария эргелели» күрүне
албан чериниң начальниги **Нина Николаевна**
Долгарны, «Мөңгүн-Тайга кожуунун
ветеринария эргелели» күрүне албан чериниң
ветеринар эмчизи — эпизоотологу **Дайын-**
чы Хомушкуевич Дастаны, «Танды ко-
жуунун ветеринария эргелели» күрүне ал-
бан чериниң ветеринар эмчизи — эпизоото-
логу **Наталья Дүвековна Сагаан-оолду**, «Ты-
ваның ветеринария лабораториязы» респуб-
лика албан чериниң ветеринар лаборантызы
Лариса Салчаковна Салчакты шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 24 №159

Тыва Республиканың арга-ыаш
ажыл-агыйының ажылдакчыларын
профессионал байырлалыга
уткуштур болгаш Тес-Хем
лесхозунун 50 чыл болган юбилейи-
биле шаңнаарының дугайында
Республиканың арга-ыаш ажил-агыйы-
ның талазы-биле ачы-хавыязы болгаш хөй
чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва**
Республиканың алдарлыг ажылдакчызы»
хүндүлүг атты «Тес-Хем лесничествозу»
күрүне албан чериниң арга-ыаш ажил-
агыйының хоочуну **Дерме Чигеевич**
Доржуга тыпсыр.
Республиканың арга-ыаш ажил-агыйы-
ның талазы-биле чедишкиннери болгаш
хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы-
ның Хүндүлел бижии-биле «Тес-Хем
лесничествозу» күрүне албан чериниң арга-
ыаш ажил-агыйының хоочуну **Идамчап**
Федорович Кагановичини шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 24 №160

Тыва Республиканың Чазаның
Даргазының Хүндүлел бижии-биле
В.М. Суваңны шаңнаарының
дугайында
Культура болгаш уран чүүл талазы-биле
чедишкиннери болгаш хөй чылдарда ак
сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республи-**
каның Чазаның Даргазының Хүндүлел
бижии-биле Тываның республиканың К.И.
Чуковский аттыг уруглар библиотеказының
килдис эргелекчизи **Вера Максимовна**
Суваңны шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 24 №161

«Тыва Республиканың алдарлыг
ажылдакчызы» хүндүлүг атты **В.Ю.**
Урбанга тыпсырының дугайында
Тыва Республиканың социал-экономиктиг
хөгжүлдезинге ачы-хавыязы дээш **«Тыва**
Республиканың алдарлыг ажылдакчызы»
хүндүлүг атты Тыва Республиканың Москва
хоорайда бүрүн эргелиг төлээзи **Василий**
Юрьевич Урбанга тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 24 №162

«Тыва Республиканың алдарлыг
ажылдакчызы» хүндүлүг атты **Р.Б.**
Күжүгетке тыпсырының дугайында
Тыва Республикага херээннер шим-
чээшкенин хөгжүлдеринге ачы-хавыязы
болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы
дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг**
ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Респу-
бликаның Херээннер эвилелиниң даргазы
Раиса Борисовна Күжүгетке тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №163

«Тыва Республиканың эртемниң
алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг
атты **Н.М. Моллеровка тыпсырының**
дугайында
Эртем талазы-биле ачы-хавыязы болгаш
хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш
«Тыва Республиканың эртемниң алдар-
лыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты төөгү
эртемнериниң доктору, Тыва Республиканың
Чазаның чанында Тываның гуманитарлыг
шинчилелдер институтунун төөгү секторунун
кол эртем ажылдакчызы **Николай Михайл-**
ович Моллеровка тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №164

Тыва Республиканың Чазаның
Даргазының Хүндүлел бижии-биле
О. Б. Күжүгетти, С. М. Сарыгларны
шаңнаарының дугайында
Өөредилге талазы-биле чедишкиннери
болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы
дээш **Тыва Республиканың Чазаның**
Даргазының Хүндүлел бижии-биле Тыва
Республиканың Бай-Тайга кожуунун «Кы-
зыл-Дагның ортумак ниити-билиг школазы»
муниципалдыг ниити өөредилге албан че-
риниң директорунун өөредилге-кижизидилге
ажылының талазы-биле оралакчызы, орус
дыл болгаш литература башкызы **Ольга Бо-**
лат-ооловна Күжүгетти, Тыва Республи-
каның Бай-Тайга кожуунун «Кызыл-Дагның
ортумак ниити-билиг школазы» муниципал-
дыг ниити өөредилге албан чериниң орус
дыл болгаш литература башкызы **Светлана**
Монгушовна Сарыгларны шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №165

Тыва Республиканың Ордени-биле
Н.С. Конгарны шаңнаарының
дугайында
Республикага улус өөредилгезин сай-
зырадырынга салышкыны, хөй чылдарда
ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Респу-**
бликаның Ордени-биле Тыва Республиканың
«Башкы» журналдың редакциязы» күрүне-
ниң автономнуг албан чериниң кол редак-
тору **Николай Салчакович Конгарны**
шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №166

Тыва Республиканың күрүне
университединиң ажилдакчыларын
шаңнаарының дугайында
Дээди профессионал өөредилгениң
системазынга ачы-хавыязы болгаш хөй
чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва**
Республиканың өөредилгезиниң алдар-
лыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты доцент,
«Автомобиль транспорту» кафедраның эр-
гелекчизи **Владимир Николаевич Чер-**
ноусовка тыпсыр.
Дээди профессионал өөредилгениң
системазынга чедишкиннери болгаш хөй
чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва**
Республиканың Чазаның Даргазының
Хүндүлел бижии-биле даштыкы дылдар
кафедразының улуг башкызы **Надежда**
Николаевна Бегзини, даштыкы дылдар
кафедразының улуг башкызы **Тамара**
Алексеевна Борзенкону, химия эртемне-
риниң кандидады, химия кафедрасының
доцентизи **Ольга Даваа-Сереновна Кен-**
диванны, редакция-парлалга килдизиниң
эргелекчизи **Людмила Монгушевна**
Кууларны шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №167

Тыва Республиканың Чазаның
Даргазының Хүндүлел бижии-биле
А.В. Суховту шаңнаарының
дугайында
Социал камгаладылга талазы-биле
чедишкиннери болгаш хөй чылдарда ак
сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республи-**
каның Чазаның Даргазының Хүндүлел
бижии-биле Россия Федерациязының
Социал камгаладылга фондузунун Тыва
Республика талазы-биле регион салбыры—
күрүне албан чериниң эргелекчизи **Алексей**
Викторович Суховту шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №168

«Тыва Республиканың кадык
камгалалының алдарлыг
ажылдакчызы» хүндүлүг атты
Л. К-Ш. Ооржакка тыпсырының
дугайында
Кадык камгалал талазы-биле ачы-ха-
выязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг
ажылы дээш **«Тыва Республиканың кадык**
камгалалының алдарлыг ажылдакчызы»
хүндүлүг атты кадык камгалалдың «Респу-
бликаның №3 эмнелгези» күрүне албан
чериниң гематолог эмчизи **Любовь Кара-**
Шарыевна Ооржакка тыпсыр.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №169

Тыва Республиканың Чазаның
Даргазының Хүндүлел бижии-биле
Н.Д. Нагайцеваны, С. П.
Татарованы, А.В. Тугайны
шаңнаарының дугайында
Тыва Республиканың культура болгаш
уран чүүл албан черлеринге специалистерни
белеткээр херекке салышкыны дээш **Тыва**
Республиканың Чазаның Даргазының
Хүндүлел бижии-биле төөгү эртемнериниң
кандидады, дээди профессионал өөредил-
гениң «Чөөн-Сибирьниң культура болгаш
уран чүүл академиязы» күрүнениң феде-
ралдыг күрүне албан чериниң музей тех-
нологиялары болгаш тураскаалдар камгала-
лының кафедрасының доцентизи **Нина**
Дмитриевна Нагайцеваны, социология
эртемнериниң доктору, доцент, дээди про-
фессионал өөредилгениң «Чөөн-Сибирьниң
культура болгаш уран чүүл академиязы»
күрүнениң федералдыг күрүне албан
чериниң социал-культура ажил-чорудулга
кафедразының профессору **Светлана**
Петровна Татарованы, дээди профессионал
өөредилгениң «Чөөн-Сибирьниң культура
болгаш уран чүүл академиязы» күрүнениң
федералдыг күрүне албан чериниң
хореография кафедрасының башкызы
Анастасия Владимировна Тугайны
шаңнаар.
Кызыл хоорай
2010 чылдың сентябрь 29 №170

Тыва Республиканың Чазаның
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың ноябрь 10-да №563 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың июль 31 №323 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2009 ч. ноябрь 10-да хүлээп алганы №563 доктаалы-биле бадылаттыг Тыва Республиканың үшкү төлээлериң эргелеринден (биче болгаш ортумак сайгарылга субъектилеринин өңчү-хөреңги эргелеринден аңгыда) хостуг болгаш ону чүгле биче болгаш ортумак сайгарылга субъектилеринге ээлээр кылдыр болгаш (азы) үр хуусаада ажыглаар кылдыр дамчыдып бээр сорулга-биле ажыглап турар күрүне өңчү-хөреңгизинин даңзызынче киригин күрүне өңчү-хөреңгизин хөлезиге бээринин чурумунче дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 3-кү пунктуу дараазында уткалыг

Күрүне балансызында санаттынмаан ниити нептереңгей ажыктыг казымал байлактарны казып алырының болгаш бодунуң хереглелинге ханызы беш метр чедир чер адааның тургузугларын тударының база Тыва Республиканың девискээринде чер-девискээр хуужудуп алган кижилеринин, чер-девискээр ажыглакчыларының, чер-девискээрлер ээлеринин болгаш чер-девискээр хөлезилекчилеринин төпчүттүнген суг хандырылганың дөзү болбайн турар бирги суг сөөртүр горизонттуже амыдырал хандырылга кудуктарын болгаш скважиналарын тургузар болгаш ажыглаарының чурумунуң дугайында

2010 чылдың июль 31 №330 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 1992 чылдың февраль 21-де хүлээп алдыгын «Чер иштинин дугайында» №2395-1 Хоойлузунуң 19 чүүлү езугаар Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Күрүне балансызында санаттынмаан ниити нептереңгей ажыктыг казымал байлактарны казып алырының болгаш бодунуң хереглелинге ханызы беш метр чедир чер адааның тургузугларын тударының база Тыва Республиканың девискээринде чер-девискээр хуужудуп алган кижилеринин, чер-девискээр ажыглакчыларының, чер-девискээрлер ээлеринин болгаш чер-девискээр

абзац-биле немээр:

«Садыглажышкын (аукцион, мөөрей) эрттирери-биле Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү хамаарылгаларының яамызы мөөрей комиссиязын тургузар. Мөөрей комиссиязынче Тыва Республиканың Чазаның чанында Биче болгаш ортумак сайгарылганың хөгжүдеринге деткимче көргүзөр эвилелдин кежигүннерин кириер.»;

2) 6-гы пунктуу бирги абзазынга «аренда керээлеринин» деп сөстөргүн соонга «садыглажышкынның (аукционун, мөөрейнин) түңнелдери-биле» деп сөстөргүн немээр.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын солуннар» парлар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың декабрь 29 №653 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хоойлужулгазын федералдыг хоойлужулга-биле дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлеринин байдалына техниктиг хайгаарал талазы-биле албанның дугайында 2007 чылдың август 9-та Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлеринин байдалына техниктиг хайгаарал талазы-биле албанның дугайында дүрүмү бадылаарының дугайында» №792

доктаалы-биле бадылаттыгын дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 5.24 пунктуда «эргелекчинин алыкчының хүлээлгелери» деп сөс «алыкчы болур» деп сөстөр-биле о

2) 5.29 пунктуда «, а ол ышка ствозунда организацияларның с мобилизастыг белекеленин тала ажил-чорудулгазынга контроль башкарылга» деп сөстөргүн ал каап

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын солуннар» парлар. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы

Кызыл хоорайга болган орук-транспорт озал-ондаанга амы-тынындан чарылган хамаатыларны орнукушударын организастаарынга чаңгыс удааның материалдыг дузазы чедиреринин дугайында

2010 чылдың сентябрь 16 №378 Кызыл хоорай

2008 чылдың июль 15-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың Чазаның курлавыр фондузунда бюджет акшазын ажыглаарының Чурумун бадылаарының дугайында» №442 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2010 чылдың сентябрь 14-те Кызыл хоорайга болган орук-транспорт озал-ондаанга амы-тынындан чарылган хамаатыларның төрелдеринге чаңгыс удааның материалдыг дузазын көргүзери-биле Тыва Республиканың Чазаның курлавыр фондузундан 200 муң рубльди Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызына Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы тускайлаар:

Чодураа Олегова Оюнга авазы Г.С. Бызааканы орнукушударына—50 муң

рубльди;

Буян Александрович Мандан-Хавазы М.С. Мандан-Хорлууну орнукушударына—50 муң рубльди;

Юрий Багай-оолович Куулар ишти Н.Ч. Кууларны орнукушударына—50 муң рубльди;

Владимир Доржуевич Кара-Сал ишти П.Я. Ооржакты орнукушударына—50 муң рубльди.

2. Айыттыгын акша-хөреңгинин болгаш ону көрдүнгени-биле ажыглап диткап турар документилен Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы бир ай хуусаа дургузун Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2006 чылдың июнь 21-де Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың девискээринге эзиртир суксуннар продукция үүрмектеп садарын лицензиялаарының дугайында» №788 доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың сентябрь 16 №377 Кызыл хоорай

2006 чылдың июнь 21-де Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың девискээринге эзиртир суксуннар продукция үүрмектеп садарын лицензиялаарының дугайында» №788 доктаалын 1995 чылдың ноябрь 22-де «Этил спиртин, эзиртир болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрерин болгаш садарын күрүнеден башкаарының дугайында» №171-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүрери-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

ның Чазаның доктаадыры болза:

2006 чылдың июнь 21-де Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың девискээринге эзиртир суксуннар продукция үүрмектеп садарын лицензиялаарының дугайында» №788 доктаалының IV кезээниң «е» пунктузунда «өрт» деп сөстөргүн ал кааптар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Күрүне шаңналының дугайында Дүрүм 8 пунктузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың сентябрь 15 №376 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

2010 чылдың апрель 23-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың Күрүне шаңналының дугайында» №163 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Күрүне шаңналының дугайында Дүрүм 8 пунктузунга «март» деп сөстү «июнь» сөс-биле солуп, өскерилгени кириер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы

Тыва Республиканың Чазаның курлавыр фондузундан саң курлавырларын тускайлаарының дугайында

2010 чылдың сентябрь 14 №372 Кызыл хоорай

2010 чылдың май 28-тен июнь 6-га чедир үеде Тыва Республиканың девискээринге улуг үер-чайык болганының түңнелинде Тожу кожуунун Сыстыг-Хем суур, Улуг-Хем кожуунун Ийи-Тал суур, Эрзин кожуунун Мөрен суур, Кызыл кожуунун Каа-Хем суур болгаш Оттук-Даш арбан сугга алыскан. Республика болгаш муниципалитет ужурудузгалыг автооруктар, көвүрүглер үрелген.

2008 чылдың июль 15-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың Чазаның курлавыр фондузунда бюджет акшазын ажыглаарының Чурумун бадылаарының дугайында» №442 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2010 чылдың май 28-тен июнь 6-га чедир болган үер-чайыктын уржуунда өңчү-хөреңгизин чидиргени дээш чаңгыс удааның материалдыг дузазын алыр хамаатыларның даңзызын №1-6 капсырылгалар езугаар бадылаар.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың Чазаның курлавыр фондузундан саң-хөө акша-хөреңгизин тускайлаар:

-үер-чайыктын уржуунда өңчү-хөреңгизин чидиргени дээш чаңгыс удааның материалдыг дузазын хамаатылар көргүзери-биле 2832,8 муң рубльди №1-6 капсырыл-

галар езугаар Тыва Республиканың девискээринге

-онза байдалдарның уржуунда автооруктарга болгаш көвүрүглер тургузушкун ажылын кылып чоруда

11487,3 муң рубльди «Тыва Республиканың автооруктары» авто

оруктарының эргелели күрүне черинге бээри-биле Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекзин

харылзаа яамызынга;

-онза байдалдарның уржуунда кожуунун Мөрен суурнуң чоогунда

хемнин эринде үрелген камгалал каттап кылыры-биле 694,6 муң рубльди Республиканың Бойдус курлавыр

болгаш экология яамызынга;

-хаара туттунган техниканың ажыгы дээш чарыгдалдарны дуглаары-биле 1000 рубльди Тыва Республиканың девискээр хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш девискээрни камгалаарының

сугларга камгалаарының талазы-биле чорудулганы хандыраарының агенттиги

3. Бо доктаалдың күүселдезиниң рольду Тыва Республиканың Чазаның газының бирги оралакчызы Ш.С.И. дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы

Тыва Республиканың 2010 чылдың июль 31-де №330 доктаалы-биле бадылаттыгын

Күрүне балансызында санаттынмаан ниити нептереңгей ажыктыг казымал байлактарны казып алырының болгаш бодунуң хереглелинге ханызы беш метр чедир чер адааның тургузугларын тударының база Тыва Республиканың девискээринде чер-девискээр хуужудуп алган кижилеринин, чер-девискээр ажыглакчыларының, чер-девискээрлер ээлеринин болгаш чер-девискээр хөлезилекчилеринин төпчүттүнген суг хандырылганың дөзү болбайн турар бирги суг сөөртүр горизонттуже амыдырал хандырылга кудуктарын болгаш скважиналарын тургузар болгаш ажыглаарының чуруму

1. Бердинген Чурум Россия Федерациязының «Чер иштинин дугайында Хоойлузунуң 19 чүүлүгө дүүштүр ажылдап кылдыгын болгаш Тыва Республиканың девискээринге чер девискээрлерин хуужудуп алган кижилеринин, чер-девискээр ажыглакчыларының, чер-девискээр ээлеринин болгаш чер-девискээр хөлезилекчилеринин (моон ыңай — чер-девискээр ажыглакчылары) боттарының девискээринге күрүне балансызында санаттынмаан ниити нептереңгей ажыктыг казымал байлактарны чазылдырар ажылдарны ажыглавайн, казып алырының болгаш бодунуң хереглелинге ханызы беш метр чедир чер адааның тургузугларын тударының база чер-девискээр хөлезилекчилеринин төпчүттүнген суг хандырылганың дөзү болбайн турар бирги суг сөөртүр горизонттуже амыдырал хандырылга кудуктарын болгаш скважиналарын тургузар болгаш ажыглаарының чурумун (моон ыңай — Чурум) доктаадып турар.

2. Чер-девискээр ажыглакчыларынга чер-девискээрлеринин кызыгаарында чер иштинин девискээрлерин күрүне балансызында санаттынмаан ниити нептереңгей ажыктыг казымал байлактарны чазылдырар ажылдарны ажыглавайн, казып алыр болгаш бодунуң хереглелинге ханызы беш метр чедир чер адааның тургузугларын тудар база чер-девискээр хөлезилекчилеринин төпчүттүнген суг хандырылганың дөзү болбайн турар бирги суг сөөртүр горизонттуже амыдырал-хандырылга кудуктарын болгаш скважиналарын тургузар болгаш ажыглаар эргени берип турар лицензия алыры негетинмес.

3. Ниити нептереңгей ажыктыг казымал

Тыва Республиканың боду чоруур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлеринин байдалына техниктиг хайгаарал талазы-биле албанның дугайында дүрүмге

байлактарны бердинген Чурумга дүүштүр казып ап турар чер-девискээр ажыглакчылары чер иштинин ажыглакчылары болбайн турар.

4. Бердинген Чурумунуң 1-ги пунктузунда санаттынган ажылдарны чорудуп тура, чер-девискээр ажыглакчылары дараазында чүүлдерни сагыыр ужурулуг:

бойдус камгалалының, хоорай тудуунун, арга-арыг болгаш экология хоойлу-дүрүмнениң база культурулуг өңчү объектилеринин камгалалының дугайында хоойлу-дүрүмнениң нормаларын сагыыр;

чер иштин ажыглаары-биле холбашкан ажылдарны айыыл чокка чорударын хандыраар;

чер иштин, атмосфера агаарын, чер, арга-арыг, суг объектилерин база тудуглар биле тургузугларны чер иштин ажыглаары-биле холбашкан ажылдарның хоралыг салдарындан камгалаарының байдалдарын чурумчудуп турар доктааттыгын чурум езугаар бадылаттыгын стандарттарны (нормалар, дүрүмнөр) сагыыр;

Чер иштин ажыглап турар үеде үрегдеттинген чер девискээрлерин болгаш өске-даа бойдус объектилерин оларның ооң соонда ажыглаарыга таарымчалыг байдалче катап кириер, ооң иштинде чер девискээрин ажыглаар эргези соксаан таварылгада черлериниң рекултивациязын, чер девискээринин ажыглакчызынга хамааржыр амыдырал хандырылга кудуктарын болгаш скважиналарын чер иштинин сугларын хирленирин болдурбас сорулга-биле узуткаарын (тампонаж) боттандыраар.

Тыва Республиканың Чазааның чамдык актыларына өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың сентябрь 15 №374 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның докт-ры болза:

2008 чылдың апрель 24-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың чамдык хевирлеринге бээр болгаш күрүнеден башкараар биле албанын күрүне ачы-дузанын административтиг регламентиниң административтиг дугайында» №243 докт-рына дараазында өскерилгелерни бер:

1. кара металлдарнын бузундуларын тизиринге, болбаазырадырынга лицензия талазы-биле, өңүг металлдарнын дуларын белеткээринге, болбаазырадырынга лицензия бээр талазы-биле административтиг регламентте:

6 пункту дараазында эдилге-биле бер:

а) Күрүне ачы-дузанын чедиргени дээш күрүне каайлызын тыртар. Күрүне каайлызын хемчээлин болгаш чурумун Федерациязынын Үндүрүг кодекси дараадып тургускан болгаш ол ыг болур:

лицензия бергени — 2600 рубль; лицензия барын бадыткап турар документи катал кылдыртыры — 200 рубль; лицензия барын бадыткап турар хоол-бээр — 200 рубль; лицензиянын хуусаазын узадыры — 200 рубль;

7.9 пункту алдыгы абазын дараадып эдилге-биле бижири:

күрүне каайлызын төлээринге рек-визиттери;

38.2 пункту «б» иштиги пунктузу дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын барын бадыткап турар документи катал долдурганы дээш күрүне каайлызын төлээринин дугайында доку-ментиниң хоолгазын;

38.7 пункту «б» иштиги пунктузу дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

лицензиянын күштүг болур хуусаазын дараадып эдилге-биле бижири:

удуртукчуга: хамаатыны бадыткап турар документи;

бүзүрүтүрген кижилерге: лицензия алырын бээр биле бижири, хамаатыны бадыткап турар документи;

2) Эзиртир суксуннар продукциязын үүрмектеп садарын лицензиялаар талазы-биле күрүне ачы-дузанын чедиреринин административтиг регламентинге:

а) 6 пункту дараазында эдилге-биле бижири:

б) Күрүне ачы-дузанын чедиргени дээш күрүне каайлызын үндүрүглер болгаш чыылдалар дугайында Россия Федерация-зынын хоойлужудулгазында доктаадып тур-гускан хемчээл болгаш чурум езугаар тыртар;

б) 7.9 пункту алдыгы абазын дараадып эдилге-биле бижири:

күрүне каайлызын төлээринин рек-визиттери;

в) 36.1 пункту «г» иштиги пунктузу дараадып эдилге-биле бижири:

г) лицензия бергени дээш күрүне каай-лызын төлээринин дугайында документи (документи күүседир-биле хүлээп алганын дугайында банкынын демдээ салган төлөвир поручениези азы акша шил-читкенин дугайында почта квитанциязы) хоолгазы;

г) 37.1 пункту дөрткү абазын дараадып эдилге-биле бижири:

күрүне каайлызын доктааттыган чурум езугаар төлөвези;

д) 38.1 пункту «б» иштиги пунктузу дараадып эдилге-биле бижири:

б) лицензияны узатканы дээш күрүне каайлызын төлээринин дугайында докумен-тинин хоолгазы;

е) 39.2 пункту «б» иштиги пунктузу дараадып эдилге-биле бижири:

б) лицензияны катал долдурар дугайында билдиришкени сайгарып чугаалажыры дээш күрүне каайлызын төлээринин дуга-йында документи хоолгазы;

ж) 45.3 пункту сески абазын да-раадып эдилге-биле бижири:

күрүне каайлызын төлээр дугайында до-кументиде кредит албан черинин азы харыл-заа салбырын демдээ, бюджет бөлүк-тешкининин коду болгаш күрүне каайлы-зынын түнүн документиде айтканы шын;

з) 53 пункту алдыгы абазын дараа-зында эдилге-биле бижири:

күрүне каайлызын төлээринин дуга-йында медээлерин;

и) 81 пункту бешки абазын ап кааптар;

к) 92 пункту дараазында эдилге-биле бижири:

92. Лицензия долдурар талазы-биле ха-рысалгалыг специалист билдиришкени кириген кижини тодарадыр, ооң иштинде бодун бадыткаар документини хынаар, билдиришкени кириген кижинин бүрүн эргелерин, ооң иштинде юридиктиг черниң төлээринин бүрүн эргелерин хынаар, лицен-зия херээн, долдурган лицензияны уштуп эккээр болгаш күрүне каайлызын төлээринин дугайында төлөвир документин билди-ришкени кириген кижинин, а лицензияны ка-тал долдурар таварылгада — бар лицензия-ны билдиришкени эззинден негээр;

л) 93 пункту дараазында эдилге-биле бижири:

93. Билдиришкени эззинде бодун азы ооң бүрүн эргезин бадыткаар документини, күрүне каайлызын төлээр дугайында доку-ментини азы катал долдурар ужурулг лицен-зияны чок болган таварылгада лицензияны катал долдурар талазы-биле харысалгалыг специалист лицензия алырынга шаптыктап турар ол чүүлдерин чайладыр билдириш-кени эззинге сүмелээр;

м) 95 пункту дараазында эдилге-биле бижири:

95. Билдиришкени кириген кижини күрүне каайлызын төлээринин дугайында докумен-тинин болгаш билдиришкени эззин (азы ооң бүрүн эргелерин) бадыткап турар докумен-тинин, катал долдурар ужурулг лицензияны кириген соонда лицензияны катал долдурар талазы-биле харысалгалыг специалист лицензиялар бээринин журналынга бжи-мелди (лицензиянын дугаарын, лицензиянын хоудузу дугаарын, лицензиянын күштүг болур хуусаазын, алычыннын фамилиязын, адын, адазынын адын болгаш паспорт ме-дээлерин, күрүне каайлызын төлээринин дуга-йында медээлерин) кылып, а лицензияны ужурулг лицензияны хавырып алыр, лицен-зияны (эргежок чугула таварылгада хоол-газы-биле катал) билдиришкени эззинге бээр, ооң соонда билдиришкени эззи лицен-зияны алганын дугайында айттыган журналга адын салыр;

н) 98 пункту «лицензияны берген соон-да лицензия херээнге лицензия чыылдазын

төлээринин дугайында документи негээр» деп сөстөрнү ап кааптар;

о) №2 капсырылгада таблицаның дөрткү одурунда «лицензия чыылдазы» деп сөстөрнү «күрүне каайлызы» деп сөстөр-биле солур;

п) №5 капсырылганың 2 пунктузу дараазында эдилге-биле бижири:

2. Билдиришкени чугаалажып көөрү дээш күрүне каайлызын төлээрин бадыткап турар документ;

р) №6 капсырылганың «б» иштиги пунктузу дараазында эдилге-биле бижири:

б) Лицензия алыры-биле Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, каб. №9 деп адреске албанга силерниң келиринер эргежок чугула.

Бодунарга ал алыр чүүлдеринер:

удуртукчуга: хамаатыны бадыткап турар документи;

бүзүрүтүрген кижилерге: лицензия алырын бээр биле бижири, хамаатыны бадыткап турар документи;

2. 2006 чылдың июнь 21-де Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың девискээринге эзиртир суксуннар продук-циязын үүрмектеп садарын лицензиялаары-нын дугайында» №788 доктаалы-биле бадылаттыган Тыва Республиканың девис-кээринге эзиртир суксуннар продукциязын үүрмектеп садарын лицензиялаарынын чу-румунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 4.1. пункту «г» иштиги пунктузуна «чыылда» деп сөстү «күрүне каайлызы» деп сөстөр-биле солур;

2) 4.6. пункту дараазында эдилге-биле бижири:

4.6. Лицензия бергени дээш күрүне каай-лызын төлээрин бадыткап турар докумен-тин билдиришкени эззи кириген соонда лицензияны бээр;

3) 4.7. пункту «чыылда» деп сөстү «кү-рүне каайлызы» деп сөстөр-биле солур;

4) 4.9 пункту «айыттыган өскерилге-лерни азы лицензия чидиргенин бадыткап турар» деп сөстөрнү «бо Дүрүмнүн 4.1. пун-ктузуна айыттыган» деп сөстөр-биле солур;

5) 5.1. пункту:

ийги абзаца дараазында сөстөрнү негээр: «тодарагааларга, чүгле билдириш-кени кириген черниң адын азы юридиктиг адресин шын эвес айтканы эвес, юридиктиг черниң удуртукчузу азы ооң төлээринин фамилиязын, адын, адазынын адын шын эвес айтканы, төлээр берген бүзүрел бижикти чогууру-биле долдурбааны, билдириш-кинге атты төлээткен кижинин салбааны, кириген документилерин (үндүрүг органна-рындан шынзылгаларын, чаңгыс аай күрүне даңзызындан ушта бижилгелерин) шынга дүүшпези, юридиктиг черниң кылып турар ажылынын юридиктиг черниң тургузукчу документилеринге дүүшпези, күрүне каай-лызын төлээр дугайында документиде рек-визиттерни шын эвес айтканы»;

дөрткү абзацты дараазында эдилге-биле

бижири:

«күрүне каайлызын доктааттыган түңгө төлөвези»;

б) 6.1. пункту дөрткү абазын дараа-зында эдилге-биле бижири:

«лицензия бергени дээш күрүне каай-лызын доктааттыган хуусаазында төлө-вези»;

7) 8.2 пункту дараазында эдилге-биле бижири:

8.2. Лицензия алыры-биле, лицензиязын катал кылдыртыры-биле, лицензиянын күш-түг болур хуусаазын узадыры-биле лицензия бээр органче билдиришкени кирип тура билдиришкени эззи үндүрүглер болгаш чыылдалар дугайында Россия Федерация-зынын хоойлужудулгазында доктаадып тур-гускан хемчээл болгаш чурум езугаар күрү-не каайлызын төлээр болгаш ол мындыг болур:

юридиктиг черни эде организаап турда (юридиктиг черлерни каттыштырар хевирлиг кылдыр эде организааандан база аңаа киржип турар юридиктиг чер бүрүзүнүн лицензияны чаңгыс ол-ла ажыл-чорудулганы боттандырып турар таварылгада эде тур-густунган юридиктиг черлерин эргезин арттырып алган черниң күрүне бүрүткелинин хүнү бар турарында аңгыда) лицензияны катал долдурганы—40000 рубль;

юридиктиг черлерни каттыштырар хевир-лиг кылдыр эде организааанда база аңаа киржип турар юридиктиг чер бүрүзүнүн лицензияны чаңгыс ол-ла ажыл-чорудулганы боттандырып турар таварылгада эде тур-густунган юридиктиг черлерин эргезин арттырып алган черниң күрүне бүрүткелинин хүнү бар турда лицензияны катал долдур-ганы — 2000 рубль;

юридиктиг черниң адын (ол эде тур-густунмаанда) ооң турар азы лицензияда айыттыган ажыл-чорудулга кылып черинин, өске-даа медээлерин өскерилгени-биле холбаштыр, а ол ышкаш лицензияны чидир-гени-биле холбаштыр лицензияны катал долдурганы — 2000 рубль;

лицензиянын хуусаазын узадыры—лицен-зиянын чогуур хевирин тыпсыры-биле бо

пункту доктаадып тургускан хемчээл-биле; эзиртир суксуннар продукциязын үүр-мектеп садарына лицензия бээр—лицен-зиянын күштүг болур хуусаазынын чыл бүрүзү дээш—40000 рубль»;

8) 8.4 пункту «чыылда» деп сөстү «кү-рүне каайлызы» деп сөстөр-биле солур;

9) 8.6 пункту «айыттыган өскерилге-лерни азы лицензия чидиргенин бадыткап турар» деп сөстөрнү «бо чурумун 4.1. пун-ктузуна айыттыган» деп сөстөр-биле солур;

10) 8.11 пункту «Чыылдаларнын түңү» деп сөстөрнү «Күрүне каайлызы» деп сөс-тер-биле солур.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазынын бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынын дугайында дүрүмге өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың июнь 10 №240 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның норматив-тиг эрге-хоойлу актыларын федералдыг болгаш республика хоойлужудулгаларына дүүштүрер болгаш хүлээлгелерин дакпыр-лажып турар чоруктарын чайладыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның док-таадыры болза:

1. 2007 чылдың май 14-те Тыва Респу-бликаның Чазааның №595 доктаалы-биле ба-дылааны Тыва Республиканың Саң-хөө яамы-зынын дугайында дүрүмге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1 пункту:

«күүсекчи эрге-чагырга органы» деп сөс-терни «күрүне эрге-чагырганын күүсекчи органы» деп сөстөр-биле солур;

дараазында уткалыг сөзүглелди негээр:

«Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы болза, Россия Федерациязынын бюджет системазынын өске бюджеттеринин бюджет кредиттерин, кредит организацияларынын кредиттерин хаара тудар дугайында керээге, а ол ышкаш оларны чарганы-биле холбаштыр тыптып келир эрге-хоойлу харылзааларына Тыва Республиканың Чазааның даалгазын езугаар Тыва Республиканың төлээлээр бүрүн эргелиг күрүне органы болур»;

2) 2 пункту «күүсекчи эрге-чагырга ор-ганы» деп сөстөрнү «күрүне эрге-чагырга-зынын күүсекчи органы» деп сөстөр-биле солур;

3) 5 пункту:

5.5. иштиги пункту «болгаш каттышканы» деп сөстөрнү ап кааптар;

5.6. иштиги пункту дараазында эдилге-биле бижири: «5.6. Тыва Республиканың республика бюджетиниң (моон сонгаар— республика бюджет дээр) каттышканы бюджет бижимелин тургузарынын болгаш долдурарынын чурумун доктаадып тур-гузар»;

5.9, 5.17, 5.20 иштиги пунктуларны күжүн

чидирген деп санаар;

5.21 иштиги пункту «республика бюд-жединин акша хүлээлгелерин бюджет хү-лээлгелеринин тускайлаан лимиттеринин дүүштүр бадыткаар» деп сөстөрнү ап кааптар;

5.22, 5.23 иштиги пунктуларны күжүн чидирген деп санаар;

5.38 иштиги пункту «тус черниң» деп сөстөрнү болгаш «данзы» деп сөстүн соонда «а» деп демдекти ап кааптар;

5.39 иштиги пункту «Тыва Республка-нын республика бюджетин, а ол ышкаш» деп сөстөрнү ап кааптар;

5.40, 5.45 иштиги пунктуларны күжүн чидирген деп санаар;

5.43 иштиги пункту «бюджет акша-хөреңгизинин эзелеринин болгаш республика бюджетинин алычкыларынын агар санна-рындан» деп сөстөрнү ап кааптар;

5.59 иштиги пункту «чыылдалар бол-гаш», «болгаш чыылдалар» деп сөстөрнү ап кааптар;

4) 6 пункту 6.2. иштиги пунктузу кү-жүн чидирген деп санаар;

5) 7.3 пункту «Тыва Республиканың кү-рүне албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерни» деп сөстөрнү ап кааптар;

6) 7.6 пункту:

алдыгы абзацты күжүн чидирген деп санаар;

чедиги абзацта «албан-езуунун конт-ракттары» деп сөстөргө «болгаш күш-ажыл керээлери» деп сөстөрнү негээр;

7) 7.8 пункту «Тыва Республиканың Чазааның» деп сөстөрнү «Тыва Респуб-ликаның саң-хөө сайыдынын дужаалынын» деп сөстөр-биле солур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ХӨГЖҮЛДЕНИНГ ТОДАРГАЙ БАДЫТКАЛЫ

Эрткен чылдан эгелээш кадының байдалының аайы-биле ниити билиг школаларына өөренир арга-шинээ чок уругларны дистанционнуг өөредилгенин программасы-биле өөредип эгелээн. Ук өөредилгенин төвү Кызылдың № 4 ортумак школазының баазасында ажыттыган. Дистанционнуг өөредилге дээрже кадының аайы-биле кызыгаарлаттыган уругларны Интернет четкизиниң дузазы-биле харылзажып, ырактан өөредири. Дистанционнуг өөредилгени чүгле найысылалда эвес, а республиканың кожууннарына база сайзырадып хөгжүдеринче кичээнгеи салып эгелээн. Шак бо угланыш-кынны сонургап, ол өөредилге дугайында тускай билиг чедип алыры-биле өөренип эгелээн Эрзин кожууннун Мөрен ортумак школазының психолог башкызы Зоя Чылааевна Кулдун-биле бистиң корреспондентивис ужуражып, чугааны кылган.

— Өөредилгениң ол хевириниң дугайында бистиң номчукчуларывыска тайылбырлавышаан, боттарыңарны база таныштырып көрүңерем, Зоя Чылааевна.

— Мен психолог башкы болуп ажылдаа-ла 10 чыл чедип тур мен, а ниити башкы стажым 27 чыл. Психолог башкыларның ажылы нарын болгаш берге. Ол дээрже уруг бүрүзү-биле ниити харылзаа тудуп алыры, оң ишти-хөңүн биллип алыры болгаш чугаалажып би-лири болур. Чүге дизе уруг бүрүзү аңгы болур. Психология эртеминге сонургалымны Тыва-У-нун педагогика болгаш психология кафедрасының башкызы Т.А.Ондар оттурган. Татьяна Алексеевнаның ачызы-биле педагогика эртемнеринге ханы сонургалдык болуп, Красноярск хоорайның Астафьев аттыг университетин бот-өөредилге-биле доозуп алгаш, ам бо хүннерге чедир школамда психолог башкы болуп ажылдап чор мен. Дистанционнуг өөредилге дугайында 2009-2010 өөредилге чылының башкыларның август чөвүлел хуралына өөредилге сайыдының оралакчызы О.Д.Натсак биске дыңнаткан турган. Ук өөредилге «Өөредилге» национал төлөвилелдин угланышкыны-биле болганда, эге чадазы салдыган. А бо 2010 чылдың август чөвүлел хуралына ТР-ниң Диагностика болгаш коррекция төвүнүн эргелекчизи Р.Ш. Седии келгеш, инвалид уруг-

ларны ол өөредилгениң программасы-биле өөредирин боттандырып эгелээрин сүмелээн. Ынчангаш ол бодунун специалистери-биле келгеш, кожуунууста кадының байдалының аайы-биле уругларның улуг комиссиязын эрттиргенин түннелинде, чүгле 7 кижилгени эрткен. Ук комиссияны эрттиргенин ужуру болза, кадының байдалы-биле компьютер-биле ажылдап болур болгаш сайзыралының деңгелинге дүгжүп турарын көөр. Шилилгени эрткеннерин иштинден 2 уругнун ада-иези ук өөредилгеден ойталаан. Дистанционнуг өөредилгени кадының байдалы-биле кызыгаарлаттыган арга-шинектиг уругларга чорудуп эгелээни дыка өөрүнчүг-дүр. Чүге дээрже инвалид уругларның аразында салым-чаянныг уругларның саны хөй. Оларның чеже-даа күш-ыдал талазы-биле кады кошкак болза, чогадыкчы болгаш угаан-медерел сайзыралы эки. А ол ыш-каш иштиги сагыш-сеткил делегейи дыка байлак. Бо талазы-биле Кызылдың 4 дугаар школазының башкылары ук өөредилгени чорудуп турар. Ооң онзагай чүүлү — башкы биле өөреникчинин аразы чеже-даа ырак болза, бот-боттарын компьютерниң мониторингке көрүп тургаш, харылзажып өөренир. Ук өөредилгени чорударда, өөреникчи биле дистанционнуг өөредилге төвүнүн аразында харылзаа тудар мультимедийлиг дериг-херексел (компьютер, принтер, веб-камера

Психолог башкы З.Ч.Кулдун.

болгаш оон-даа өске) турары чугула. Ынчангаш Органа Доржуевна кожууннарга бо төлөвилелди школаларга боттандыра-биле идепкейлиг киржилгелиг болурун база ада-иелер-биле тайылбыр ажылын эки организаастап чорударын сүмелээн.

— Бо өөредилгени чорударда, тускай шынзылга бижик турар боор аа, Зоя Чылааевна?

— Ийе, шын. Кызылдың № 4 ортумак школазының баазасында Москва хоорайдан тускай специалистер ук өөредилгениң аргаларын өөренири-биле кичээлдерни

эрттирген. Бирги бөлүк доозупкан, ам ийи дугаар бөлүктүн өөредилгези чоруп турар. Бо бөлүктү Л.К.Ондар (бирги бөлүктүн доозукчузу) өөредип турар. Мен бо ийиги бөлүктө мен. Ам октябрь айда дооскаш, «Учитель-тьютор» деп шынзылга бижикти алып бис.

— «Учитель-тьютор» деп шынзылга бижиктин кол утка-зы чүдөл?

— Ол шынзылга бижик башкыларга ук өөредилге программанын чорударда, тускай дериг-херексел-

амыдыралга көргүзүп аргалыг болур. Ынчангаш сумувуска база бо төлөвилелдин алыр дээрзинге өөрү чок. Бисти Тываның ку кадрлар билиин бедидер туң директору Ч.В.Монгу турар. Шак ол институттан биле кады информатизация-биле педагогика эртем кандидаты С.К.Сат база турар. Ниитизи-биле алыр-тан өөредир арга республи өөредилге адырында ба бурунгаар базым деп сана Ол — хөгжүлдениң бир бад

— Четпес чүүлдер

Зоя Чылааевна?

— Чогум ындыг-ла улустер чок. Октябрь айда тускай дериг-херексел салып бээр болган. Амды сумувуста мобилдыг харыл-чогу-биле ук өөредилгени антенназының дузазы-биле дар.

— Чугаавыстың төн

бодуңарның хууңарда

чугаалаксап база күзүр

Зоя Чылааевна?

— Психолог башкы ажылынче кичээнгеи салы лээни дыка өөрүнчүг-дүр. ның ажылында эң-не кол ч улус-биле чугаалажып база би-лири. Ол ыш-каш психоло чээлдерин сайзырадыры Ада-иелер-биле база ажы дары негеттиниң турар. Кадының байдалы-биле билиг школаларына өөрени шинек чок уругларга өөред бо хевирин чүгле хоорай эвес, а кожуун болгаш сум база сайзырадыр дээрзин зүрөп тур мен.

— Бистиң-биле чүг дээш улуу-биле четтир Зоя Чылааевна, ажыл-ча гаңарга чедишккиннери дивис.

Валерия КОН

чугаала

Чурукту башкыны архивинден алган.

Студент амыдырал

АНЫЯКТАР КЛУВУ

Новосибирск хоорайда тыва чаңгыс чер-чурт-тугларның «Идегел» студент аныяктар ниитилелинде бир чыл ажыр «Юрист дузалажырынга белен» деп аттыг юридиктиг клуб ажылын чорудуп турар.

Клубтун кезижиннери.

Клуб бодунун ажылын эгелээнден бээр угланышкын аайы-биле «Силерни тудуп алган джик. Чүнү канчалза экил?» деп кезээден «Тыва Республиканың Конституциясы: келир болгаш амгы үе» деп кезээге чедир 12 хемчегни эрттирген. Хоойлу-дүрүм айтырыгларындан аңгыда, клубтун кезижиннери амгы үениң чидиг айтырыгларын база көдүрүп, сайгарып, чугаалажып турар. Ынчангаш юридиктиг клуб дискуссия хевирлиг кылдыр тургустунган. Ооң чизээнге «Мээң төрээң Тывам» деп эрттиргени бөлүк ужуражылгаларга «XXI вектин эгизинде тыва чоннун нормативтиг куль-

туразы», «Тыва чон этнос ыш-каш», «Тыва чоннун политиктиг культу-разы» деп темаларга студентилер сайгарылганы кылганнар. Ук ажыл этнограф политолог Борис Мышлявцевтин болгаш эң-не идепкейлиг оолдар, кыстарның киржилгези-биле «Тывага национал идея херек бе?» деп темалыг «төгерик стол»-биле доозулган.

Юридиктиг клубтун эрттирип турары хемчеглеринге Новосибирск хоорайның аңгы-аңгы өөредилге черлеринин 150 ажыг студент чаңгыс чер-чурттуглар киришкен. Рамиля Харунова, Марианна Харунова, Борис Мышлявцев болгаш Владимир Биче-оол ыш-каш хүндүлүг аалчыларны «иде-гелчилер» онза хүндүткел-биле уткуп алганнар. Ол ыш-каш юридиктиг клубтун чоргааралы кылдыр Новосибирск хоорайның «Калейдоскоп» деп культура өөредилгезинин курлавыр төвү-биле сырый харылзаазы санатты-нып турар. Төптүн баазасында улуг класстар өөреникчилеринге юридиктиг клиниканы ажыткан.

Чайгы дыштанылга соонда, юридиктиг клуб ажылын катап идепкейлиг чорудуп эгелээн. Ок-тябрь 5-те СИБАГС-тын эге курс-

тарының аразында оон таны-рылгазы солун чугаалажып лиг эрткен. СИБАГС-тын курузунун юридиктиг факультетинин студентизи, клубтун чаа газы Олча Долзатмаа бир д келген студентилерге клуб тургустунган төөгүзүн, эртти хемчеглерин болгаш келир планнарын чугаалап берген. Чо үеде «Амгы үеде кижинин лери» болгаш «Хереклек эргезин камгалаары» деп хемчеглер болур. Көрдүңер лейдоскопка» «Ынакшаанар билир ужурулугул?» деп тударының хоойлу-дүрүмнү тураскааткан ужуражылга болуп эртер.

Инна ТАРБАСТАЕВ

Новосибирск хоорай.

ХАН-ДЭЭР – САМЫНА – УЛУГ-ОВАА

«Тос эртин» төлөвилелинге кириштирери-биле Сүт-Хөл кожуун-биле кызыгаарлашкан делегей укур-дузалыг «Убса-Нур» ыйгылаажының — күрүнениң биосферлиг бойдус камгалалдыг чериниң «Хан-Дээр» девискээринде Хан-Дээр (Кантегир хем) — Самына (Саянда тайга-сын) — Улуг-Оваа (кызыгаарда онзагай тураскаалдыг ыдык дагылгалыг чер) деп онзагай черлерни таныштырыксадым.

Тус черниң чону үстүнде адаа-девискээрлерни ниитизи-биле «Тос эртин» азы Хан-Дээр деп онзагай, чараш бойдус туралдыг, хөй-хөй хөлдөрлиг, делегейниң Кызыл деп-де кири бижиттинген ирбиш өске-даа аң-меңниг, балык-чымчым, кат-чимистиг, эм-таң хайыралыг булуну болган. Кызыгаарлыг төөгү укур-дузалыг черинге өгбелерниң арт-тураскаал демдектери ам-турар. Ынаар хей-аът, сүлдө-бедидип, аян-чорук кылырда чыгыс кижиге чедип шыда-вас, демнежи алгаш чо-Ол айылдыг-даа бол, со-дег хаара тудуп келир онза-чараш агаар-бойдустуг оран. Ынды дөрт эргилдезиниң аайы-бир янзы таныттынмас кыл-мүстүр дүдүскектиг көк тайга-ыша алган делгем девискээр-и шаандан тура аңчылар, ба-чылар, аян-чорукчулар болгаш аразынга садыг-саарылга-чылар тегерип эртер турган. Ында ада-өгбениң изеп кааны-и оюктары, тураскаал-мелдери бурган авырлында-ызы болуп хевээр кадага-лып артканын амгы үеде-и болур. Ындыг-даа болза, Хан-Дээр — Самына — Улуг-Оваа хамаарылгавысты чаа

езу-биле өскертип, тыва чоннуң талазындан Тыва черниң онзагай булуңун ээ көрүш-биле кара-тап-кадагалаары негеттинип турар. Чүге дээр, бирээде, сөөлү үеде онза хайгаарал чок апарганындан Самына сынының Улуг-Овааларда бижимел демдектерлиг даштар-ның, тураскаал кылдыр тургус-тунган ыяштарның дөзү ирип, бижимелдери балалып, үрелип болурунун айылы бар апарган. Ийде, Хан-Дээр хемниң ба-жынче үндүр болгаш оң соңгу та-лакы девискээрин «Абазинский участок» деп таарымча чок, шын эвес адап турар. Шаг-төөгүдөн ту-ра Тываның көшкүн чону чурттап келген Уруларны безин Крас-ноярск крайның камгалалдыг чери кылдыр тургусканындан бо чер Тыва Республиканың администра-тивтиг девискээринден үнүп, оң кызыгаары кызырылган болгай. Уште, бойдустун байлаа, бе-римчеши чөптүг ажыглаттынмайн турарындан күрүнече оон орулга кирбейн турар. База бо девис-кээрлерде араатан аңнар: бөрү, адыгның саны көвүдээнинден ын-да дуогулуг болгаш ховар аңнарга хөй когарал чедиртинип турар. Ты-ваның-даа, оон дашкаар черлер-ден-даа келген аян-чорукчулар, аңчылар, балыкчылар, кат-чимис, эм оът чыгган кижилер бо девис-кээрдэн үзүлбес деп болур.

Түннелинде маңаа хамаарыш-тыр бодумнун саналым кирип каайн:

Бирээде, төөгү тураскаалдары-ның хайгааралын күштелдирер, оларны тускай даңзыже кири би-жири, турар черин чаартыр. Чурт-такчы чонга болгаш аныяк салгалга өгбелерниң арттырып кааны турас-каалдарның укур-дузалыг непе-реңгей кылдыр тайылбырлаар. Ке-лир чылын ук тураскаалды тургус-канындан бээр 100 чыл ою болурун ында бижиттинген сан-чурагай айтып турар-дыр. Ону барымдаа-лап, баш удур эртем-шинчилел ажылдарын чорудуп, оюнун тускай хемчеглер-биле онзалал демдег-лэри чугула.

Ийде, Хан-Дээр девискээр-инде «Абазинский участок» деп черни Абзага кандыг-даа хама-арылга чок кылдыр эде адаар. Ал-ды, Үстүү Уруларда, Хемчик, Улуг-Хемниң унунда Тывага ха-мааржып турган черлерни Крас-ноярск крайның Шушенское бой-дус камгалалдыг девискээринден ужулдуруп, Красноярск крайның Тывада бойдус камгалалдыг де-вискээри кылдыр эде адаарын че-дип алыр. Ынчангаш ол девис-кээрлерни Тыва Республиканың административтиг картасынче кири бижидер.

Уште, Хан-Дээрниң камгалал-дыг черлериниң байлак бойдус беримчезин чөп ажыглаары-биле бо черлерге күрүнениң тускай чөпшээрел бижиктиг, төөгү, чурт-шинчилел угланышкынын аян-чорукчу турисчи баазаларын чаа езу-биле тудуп тургузар.

Юрий ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун,
Кызыл-Тайга суур.

ТАРЫС АРЖААНЫ

• Эскергенимден саналдарым

Өгүм болган, тыным болган
Өскөн черим Кунгуртуумну,
Көктүг, шыктыг шынаазынга
Хөглөп өскөн Кунгуртуумну.

Шынап-ла, кижиниң өскөн-төрөөн чери ышкаш-арым чүве кайда боор. Аңныг-меңниг, артыш-аанак чыттыг, арыг агаар-бойдустуг Тере-Хөл кожуунун төвү Кунгуртууга төрүттүнгөш, анай-кара-ажымдан өзүп-мандаан черим ол.

Мгы үеде ажил-албанымның-биле Сүт-Хөл кожуунда-дал-чурттап чоруур мен, аңа-даа төрөөн черимге үе-үе-ш-ла чеде бээр чаңчылдыг бо чайын шөлээм үезинде-и черим Кунгуртууга, Тарыс-анынга дыштанып чордум. Стың ала-чайгаар бүткен-с чурумалы чараш-ла чер! өргөш, кижиниң сагыш-сет-сергей бээр, магалыын, таа-ын чүү дээр! Штаныкчылар аржаанда хөй-Бүгү Тываның булуң бүрү-дүш, өске-даа кода-хоорай-и безин дыштаныкчылар бар. эрге-ле Тарыс аржаанының-и кадыкшылынга кайы хире-узалыын, күчү-күштүүн, оон-и көргүзүп турары ол. н-моон келгеннер 14 янзы-кевирниң аржааннарынга-аларга) кирип эмненгеш, шылы экижи, Тарыска-тейлеп, өөрүшкү-маңайлыг-турдулар. аржаанга 11 харлыымда-олчаан 26 чыл эрткенде,-шти база оглум-биле кады

бо чайын дыштангаш, кадыкшы-лывысты улам быжыглап алдывыс. Ынчалза-даа он бир харлыымда-ла көргөним байдал ол-ла хевээр, кандыг-даа өскерлишкин чок, чаартылгалар чорутпааны каракка-илдигип, сагышты өйүп келир-дир. Ук аржаанның эргиде-ле онга-чалары, шоргалары болгаш ар-жаанга кирип эмнениринге херек өске-даа дериг-херекселдери эргижиреп, ирип калгылаан. Ха-рын-даа мурнунда чылдарда улус-тун эмненип кирип турганы бир он-гача ирээш, бузулган. Ол ышкаш-чамдык дыштаныкчыларның хайы-раан ава-бойдуска кам-хайыра-чогун кижиге кайгап ханмас чүве-дир. Черле ниитизи-биле аржаанда-корум-чурум талазы-биле сандар-гайын кайгадым.

Тере-Хөл, Кунгуртуг, Тарыс-аржааны шаг-төөгүдөн бээр Ты-ваның девискээринге хамаанчок, кожа Моолга безин сарыг шажын-талазы-биле тускай чүдүлгө-сү-зүктүг, ыдык черлерниң бирээзин-ге санадып келгени кымга-даа-билдингир болгай. Оон айдыап-келир арыг агаарлыг аржаан-сугларынга эмненип кирерде,

Тере-Хөлдүн, Кунгуртугунуң-даа-чоннары чүдүп тейлеп, алдай-таң-дызынче сүттүг шайын чажып, ар-тыш-саңын салыр турган. Оон ыңай-аржаанга кирерде арны-бажын, эйт-кежин чунуп алгаш, чоруту-кирер укурлу. А дыштанылгам-үезинде эскереримге чамдык-дыштанып келгеннер аржаанче-аштанып, чунуп албайн, кайы ха-маанчок, хир-чамы-биле-ле кире-бээр болду. Ол чорук бистиң ада-өгбелеривистиң чаңчыл-чурумунга-канчал-даа таарышпас. Аржаанга-кирер дээн кижиге чаңчыл-езу-са-гыры чугула, ол дээрге оон дол-гандыр турар хүрээлени, кижилерни хүндүлөп турары ол болур. Ылаңгыя бо кандыг-даа халдавыр-лыг аарыглар непереп турар үеде-дыштаныкчы кижиге бүрүзү санитар-лыг арыг-шеверни сагыры бодун-га ажыктыг болгу дег.

Ынчангаш маңаа хамаарыштыр-мээн бодап турарым болза, ар-жаанга дыштанып келгеннерден-кирген орулга-биле-даа болза, ында дериг-херекселдерни чаар-тып база аңаа шала бичежек чу-нар-бажындан тудуп алза чүл? Ол-дыштаныкчыларга улам таарым-чалыг болгу дег-дир.

Мээн көргөн, билген эскериг-леримни хоозун чугаа кылдыр-хүлээп албайн, а тус чер чагырга-органнары мээн саналымны ки-чээнгейге ап өөренип көөрүн-дилээр кижиге-дир мен.

А.ДОЛЗАТМАА.

Сүт-Хөл кожуун.

Пенсия фондузунуң ажил-херээ КҮРҮНЕ ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИП ТУРАР

Келир үедеги пенсияң улгатты-рып алыр дизинге, күрүнөдөн-деңге акшаландырышкын Про-граммазы дузалап болур. Чылда-2000-12000 рубль салырга, ону-күрүнө 100 хууга немер бээр. Бо-Программа эгелээндөн бээр ок-тябрь 1-де таптыг-ла 2 чыл болган. Ол үеден бээр Россияда 3,12 млн. кижиге 3,768 млн. рубльге эки тура-дадывырларын пенсиязының-чыылдалыг кезээнге кириген.

А бистиң республикада ол Про-граммада 8 муң кижиге кирип тур-рар. Олар эрткен чылын 20 млн. рубль түңге немерде дадывырлар-кириген болза, бо чыл эгезинден-тура 13 млн. рубльди Пенсия фон-дузунда агар саннарынче кириген. Эрткен чылын оларның кириген не-

мерде дадывырларынга күрүнө ба-за 20 млн. рубльди немер берген.

Деңге акшаландырышкын Про-граммазынга кижиге бүрүзү-2013 чылдың сентябрь 30-ге чедир-билдиринишкин бижээш, кирип ап-болур. Аңаа киржирин күзгүн ки-жилер ажилдап турар черлериниң-бухгалтерияларынга ийикпе, азы-банк черлеринге билдиринишкинне-рин кириер. Бо талазы-биле айты-рыг бар болза, ПФР-ниң Тыва Рес-публика салбырының 9-61-41, 9-60-01 «изиг шугум» телефоннарынче-долгаар.

Наталья Емашева,
Россияның Пенсия фондузу-нун ТР-де салбырының хууда-учет килдизиниң начальниги.

ЧОНГА ТААРЫМЧАЛЫГ, ЭПТИГ

Тыва Республика талазы-биле-Россияның Пенсия фондузунуң-салбыры мобильдиг клиентилер-албанының (МКА) шимчеп чоруур-автомобилин ажыглап, консульта-ция пунктузун тургускан. Ында-пенсия болгаш социал төлөвирлер-дугайында хоойлужудулгаларда-чаартылгаларның дугайында та-йылбырлыг медээ стенидлерин-делгээн. Бистиң корреспонден-тивис хуу хамааты эргелиг болган-да, ук пунктуга чедип, сонургаан-айтырыгларынга специалистерден-чогуур харыларын алган. Бо-удаада МКА-ның ажылының тала-зы-биле чугааны Кызыл кожуун-нун Пенсия фондузунуң эрге-лелиниң кол эксперт-специализи-Лариса Маадыр-ооловна Дадар-оол-биле кылдывыс. Оон берген-тайылбыр медээзин номчукчулар-га бараалгаттывыс.

МКА деп чүл ол? Кызыл ко-жуунун Пенсия фондузунуң эрге-лелиниң специалистери МКА-ның-ажылын чонга бараалгаткан. Ла-риса Маадыр-ооловнаның тайыл-бырындан билдиргени болза, мо-бильдиг офистинг автомобили-дээрге Россияның Пенсия фон-дузунуң бистиң республиканың-чурттакчыларынга белээ-дир. Ол-биске 2009 чылдың декабрь 29-та-келген. А ажылын апрель айдан-егелзэн. МКА республиканың ко-жууннарынче 28 үнүүшкүнүг кон-сультация бээр ажылды чоруткан. Ол үе дургузунда 1230 кижиге Пен-сия фондузунуң эргезинге хамаа-рыштыр консультацияны алган. Ук-автомобиль мобильдиг офис-болуп турар. Кабинет орнунга ми-кроавтобус чон-биле ажилдаарынга-таарымчалыг кылдыр дериттинген. Ында чон хүлээп алыр аңгы өрзөл, креслолар, кондиционер, докумен-тилер шыгжаар сейф болгаш орг-техника бүрүнү-биле бар. А ол-ышкаш чырык талазы-биле берге-дей берзе, автономнуг генератор-чырык болгаш чылыг-биле ханды-рыптар. Ынчангаш республиканың-ыраккы булуңнарынга чогуур кон-сультация алыр арга бар, ол ха-маанчок чырык безин чок черлер-де чурттакчылар ам амгы үениң не-гелдезинге дүүштүр хүлээп алыр-офиске консультация алыр арга-лыг. Ол ышкаш мобильдиг офис-республика болгаш хоорай чер-

гелиг хөй чон чыылган ярмарка-ларга болгаш делгелгелерге-ажылын чорудуп турар.

Хамаатылардан пенсия алырда, ажыл стажының кайы үези санат-тынарыл; пенсия алырда, кандыг-документилер негеттинерил; ажил-дап турар пенсионерлерге пенсия-ның эде санаашкынын канчаар-чорудуп турарыл; күш-ажыл пен-сиязының чыылда кезгүн канчаар-тургузарыл; келир үеде пенсиязын-улгаттырып алырда, чүнү канчал-болурул дээн ышкаш, оон-даа-өске айтырыглар кирип турар. Оон-биле кады ие капиталының акша-хөреңгизин ажыглаар талазы-биле-айтырыглар база хөй. Кызыл ко-жуунун Пенсия фондузунуң эргелелиниң специалистериниң-хүлээп алышкынынга чүс ажыг-хамааты кирген. Кижиге бүрүзү со-нуургаан айтырыгларынга чедир-болгаш тода тайылбырны алган.

Мобильдиг офиске консуль-тация алыры-биле Кызыл хоорай-ның болгаш Кызыл кожуунунуң-чурттакчылары хөйү-биле келген-нер. Тус-тузунда 43 (Кызыл хоорай) болгаш 24 (Кызыл кожуун) кижиге консультацияны алган. А оон-биле чергелештир эргелелдин б-специализи «почтальоннар» болуп, консультация ап келгеннерге Пен-сия фондузунуң полиграфтыг бү-дүрүлгелерин, «Мээң Пенсия фон-дум» деп солунун, ТР талазы-биле-Россияның Пенсия фондузунуң-салбырының «Силерниң пенсия-ңар» болгаш Кызыл кожуунунуң-Пенсия фондузунуң эргелелиниң-«Пенсия медээзи» деп солунна-рын, а ол ышкаш сагындырыглар-база буклеттерни үлөп, пенсия-хоойлужудулгазының талазы-биле-айтырыгларга харыларын берип-турар.

Чоннуң бодалы-биле алырга, мобильдиг офистинг ажылы дыка-таарымчалыг болуп турар. Чүге-дизе кижиге бүрүзү Пенсия фон-дузунуң эргелелинче баар аргазы-чок, а бо байдал чонга таарым-чалыг. Ук ажылдың эки талаарын-хамаатылар Кызыл кожуунунуң-Пенсия фондузунуң эргелелиниң-үнелелдер болгаш саналдар деп-тержигежинде бижип демдеглээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чон-эки деп үнелелди берген.

Виктория САИН.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381090000010000 ОАО НКО "Тывакур
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010810700000000740 БИК 049301000
Россия Федерациязынын Парлаалга, телерадио-дамчыдылга болуш
массалыг коммуникациалар херектерини талазы-биле яамызынын Орнунда,
Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну чыгартып
чылдың май 14-те эде бүрүткел.

Херечилдин дуугары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-нің «Тываполиграф» ААН-ге парлаан.
(Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыгган материалдарның авторларынын бодолор
редакциянын туружу-биле дүшпейин барыл болур. Айыттыгган санын
болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар ботта
харыялаар.

ып болур. Айыттыңан са
глары дээш авторлар ботта

С.Батлер.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381090000010000 ОАО НКО "Тывакур
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010810700000000740 БИК 049301000
Россия Федерациязынын Парлаалга, телерадио-дамчыдылга болуш
массалыг коммуникациалар херектерини талазы-биле яамызынын Орнунда,
Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну чылдын май 14-те эде бүрүткел.

Херечилдин дуугары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-нің «Тываполиграф» ААН-ге парлаан.
(Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыгган материалдарның авторларынын бодолор
редакциянын туружу-биле дүшпейин барыл болур. Айыттыгган санын
болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар ботта
харыялаар.